

Ontwikkelingen in de broedvogelstand van Berkheide

In de periode 1976-1985 hebben jaarlijks ca. 85 vogelsoorten in Berkheide gebroed. Binnen West-Nederland neemt het gebied een belangrijke plaats in als broedgebied voor enkele karakteristieke soorten uit moerasgebieden en het open duin. Bij deze twee groepen vogels zijn enkele ontwikkelingen gaande, die aanleiding zouden moeten geven voor veranderingen in het beheer van Berkheide, met name ten aanzien van de waterwinning.

door THEO VERSTRAEL

Vanaf 1976 worden in Berkheide vogelinventarisaties uitgevoerd. De broedvogels worden geïnventariseerd volgens de uitgebreide territoriumkartering (1). Het gebied is in 19 kavels opgedeeld,



Figuur 1. De kavelindeling van Berkheide voor het vogelpopulatie-onderzoek. De geraserde kavels zijn alle jaren geïnventariseerd.

De met 1 (vml. schietbanen), 2 (Pan van Persijn) en 3 (De Kom) aangeduide kavels zijn slechts in drie jaren geteld.

Theo Verstrael is lid van de Werkgroep Berkheide

waaraan van begin maart tot half juli 10 à 15 vroege ochtendbezoeken en 3 à 5 avondbezoeken worden gebracht. Alle zingende, alarmende en aanwezige vogels worden genoteerd op veldkaarten, die later aan de hand van vaste criteria worden geïnterpreteerd tot territoria of, bij enkele soorten, tot broedparen. Van de 19 kavels zijn er 5 (de "centrale" kavels) alle jaren geteld, terwijl 3 kavels slechts 3 jaar zijn geïnventariseerd (figuur 1).

De eenden worden geïnventariseerd op basis van 3 simultane watervogeltellingen in maart, april en mei. Het hoogste aantal paren, dat tijdens een telling wordt waargenomen, is een schatting van het werkelijk aanwezige aantal broedparen. Helaas zijn alleen de gegevens vanaf 1982 beschikbaar. Aan de hand van 2 simultane tellingen in juni worden de vrouwtjes met pulli geïnventariseerd.

Bij de watervogels zullen de resultaten van de tellingen worden aangevuld met gegevens van de Katwijkse Vogelwacht uit de periode 1954-1971. Omdat de methode van broedvogelinventarisatie en het onderzochte gebied niet bekend zijn, kunnen deze oude gegevens niet zonder meer worden vergeleken met de gegevens van de Werkgroep Berkheide.

VEGETATIESTRUKTUUR

De verspreiding van broedvogels wordt voor een belangrijk deel verklaard uit de beschikbaarheid van nestgelegenheid en voedselaanbod. Beide aspecten kunnen worden beschreven aan de hand van vegetatiestructuren. In Berkheide kunnen worden onderscheiden:

- zeereep: vegetaties met vooral Helm;
- struweel: in het zuiden van Berkheide aan de lijzijde van de zeereep en verder verspreid in het midden en het oosten van het

gebied. Deze zone bestaat vooral uit Duindoorn, Meidoorn, Vlier en Liguster;

- open duin: kale, met mos of korstmos begroeide of grazige stukken duin, verspreid voorkomend in heel Berkheide en in het noorden aan de zeereep grenzend;
- bos: vooral in het oosten voorkomende stukken loofbos, vooral eiken, populieren en wilgen. De Pan van Persijn bestaat voor een groot deel uit loofbos. Daarnaast zijn er, verspreid in het gebied, kleine stukken dennenbos aangeplant.

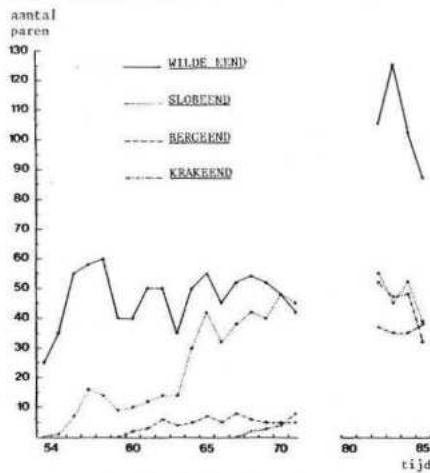
In Berkheide zijn bovendien een groot aantal infiltratie- en kwelplassen aanwezig, met ruig begroeide oevers. In veel kwelplassen komt een dichte rietvegetatie voor.

De aanwezigheid van vele verschillende vegetatiestructuren heeft een gevarieerde broedvogelpopulatie tot gevolg. Hierin hebben zich gedurende de onderzoeksperiode enkele markante ontwikkelingen voorgedaan.

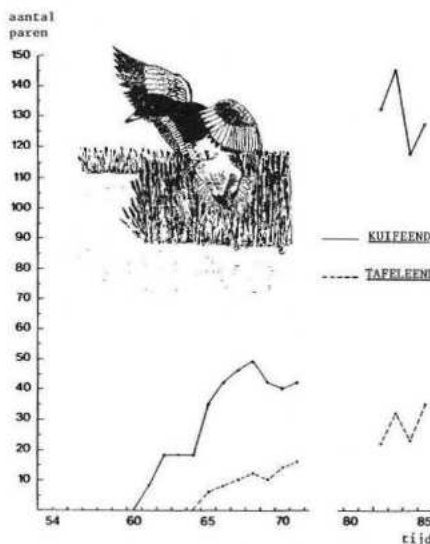
WATERVOGELS

Berkheide is het eerste duingebied geweest waar oppervlakte-infiltratie ten behoeve van de drinkwatervoorziening is toegepast. In 1940 werd de eerste vallei onder water gezet, waarna in 1955 en 1965 belangrijke uitbreidingen plaatsvonden. Na 1975 is de oppervlakte aan infiltratieplassen, die inmiddels was toegenomen tot 53 ha, niet verder uitgebreid en is ook de oppervlakte aan kwelplassen (ca. 27 ha) stabiel gebleven.

In figuur 2 is het verloop van de kolonisatie van Berkheide door 4 soorten grondeleenden weergegeven. Het kolonisatiepatroon van Slobeend en Krakeend komt overeen met dat uit Meyendel: zij vestigden zich met weinig paren, maar namen na enkele jaren snel toe, waarna de aantallen zich stabiliseerden. De Slobeend heeft opvallend snel gereageerd op de uitbreidingen van de infiltratie in 1955 en 1965. Voor deze plantenter hebben de plassen waarschijnlijk al snel betekenis als foerageergebied gekregen. De komst van de Krakeend valt samen met de areaaluitbreiding van de soort in de zestiger jaren in Nederland (3).



Figuur 2. De kolonisatie van Berkheide door 4 soorten grondeleenden. Periode 1954-1971: gegevens Katwijkse Vogelwacht. 1982-1985: gegevens Werkgroep Berkheide.



Figuur 3. De kolonisatie van Berkheide door duiveenden. Voor toelichting zie fig. 2.

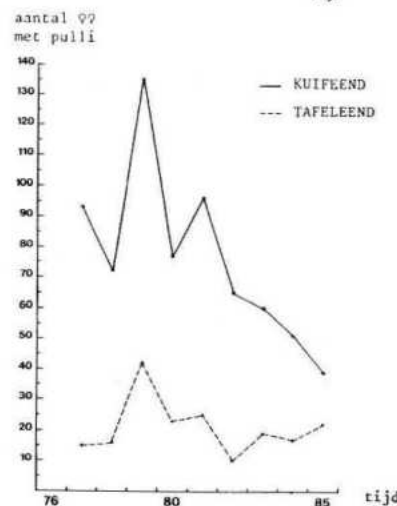
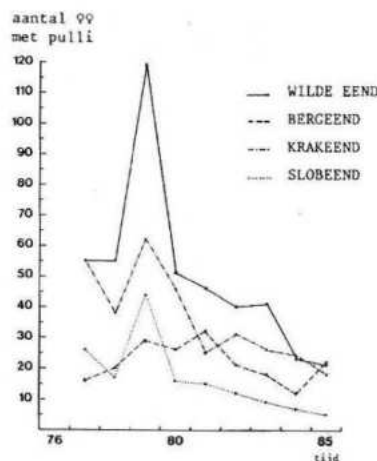
Een ander opvallend resultaat is dat in het verloop van de aantallen van de Wilde Eend en de Bergeend geen duidelijke reactie kan worden waargenomen op de uitbreiding van de infiltratie.

De kolonisatie van Berkheide door de Kuifeend en de Tafelend (figuur 3) valt samen met de kolonisatie in andere duingebieden (3). Het is daarbij opvallend dat de Kuifeend sterk toeneemt na de uitbreiding van 1965. De Tafelend arriveert pas laat als broedvogel, wat waarschijnlijk samenhangt met de voorkeur van deze soort om in de dichtbegroeide oevers te broeden. In de eerste jaren van de infiltratie zal de oeverbegroeiing nog niet geschikt zijn geweest als broedplaats.

Het is duidelijk, dat de in-

filtratie een positief effect heeft gehad op de watervogels. Maar bij zowel Wilde Eend als Slobeend en Kraakeend vertonen de aantallen vanaf 1982 een afnemende tendens. Ook zijn enkele ontwikkelingen in het broedsucces van eenden waargenomen, waardoor dit positieve beeld moet worden gerelativeerd. Het aantal vrouwtjes met pulli van Wilde Eend, Kraakeend, Slobeend en Kuifeend is sterk afgenomen (figuur 4). De mogelijke oorzaken hiervoor zijn:

- inlaat van ongezuiverd boezemwater: hierdoor slibt de bodem van de infiltratieplassen snel dicht, waardoor zo'n plas moet worden drooggezet en schoongemaakt. Naast de directe verstoring van de broedende eenden of eenden met jongen wordt de vegetatie-ontwikkeling, en daarmee het voedselaanbod voor zowel de volwassen als juveniele eenden, bij iedere schoonmaakactie terug op nul gezet. Het schoonmaken vindt de laatste jaren met steeds grotere frequentie in het broedseizoen plaats.



Figuur 4. Het broedsucces van zes eendesoorten 1976-1985. De gegevens uit 1979 zijn niet vergelijkbaar met de andere jaren.

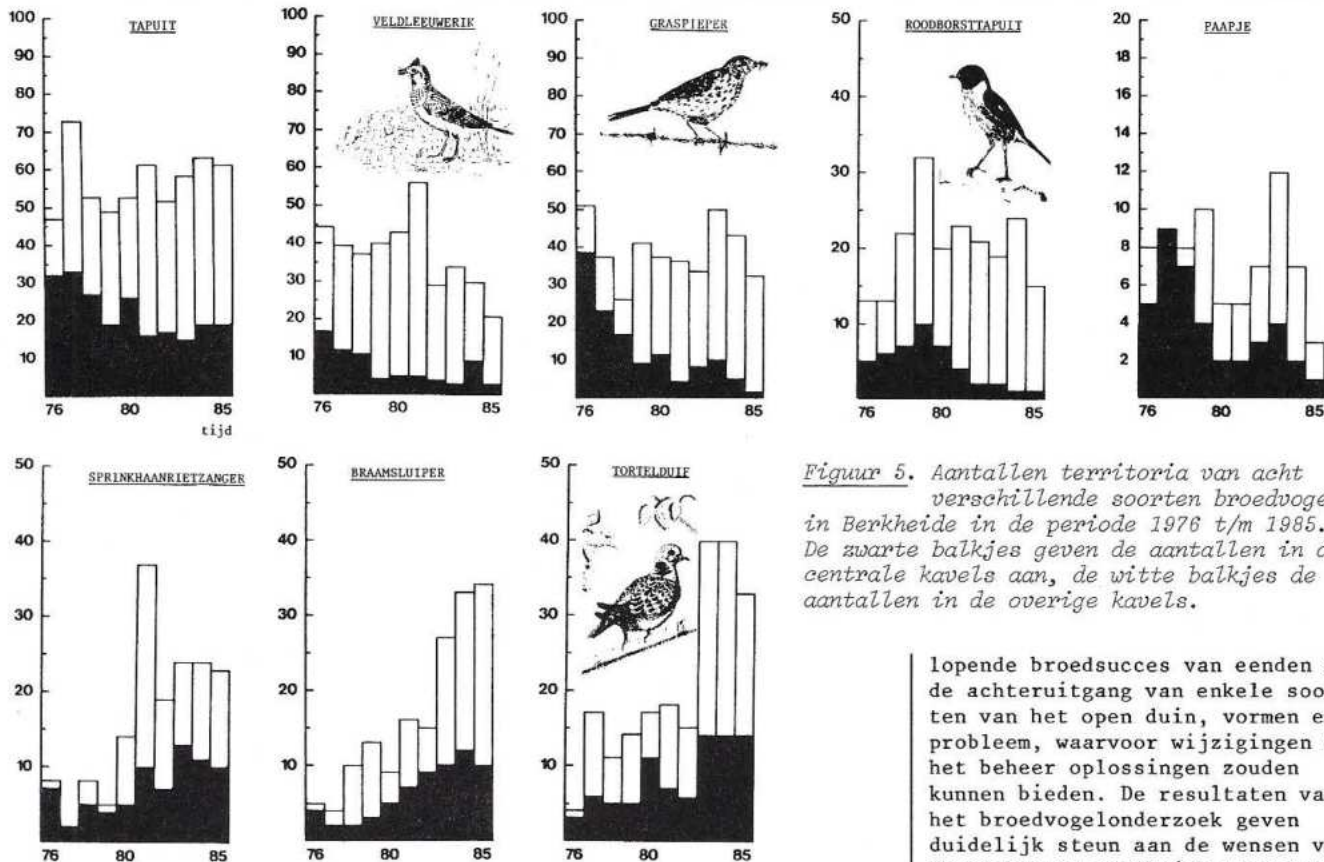
- komst van de Vos: vooral bij infiltratieplassen met rechte oevers zal het voor een Vos niet moeilijk zijn om de nesten van eenden te vinden (zie ook 4). Omdat de verhoging van de schoonmaakfrequentie samenvalt met de komst van de Vos, kunnen deze oorzaken niet worden gescheiden en is het dus niet mogelijk om definitieve uitspraken te doen.

VOGELS VAN HET OPEN DUIN

Berkheide is een belangrijk broedgebied voor enkele karakteristieke broedvogels van het open duin (5). In figuur 5 is te zien hoe de aantallen territoria van de Tapuit, de Veldleeuwrik en de Graspieper zijn veranderd in de loop van de onderzoeksperiode. In de centrale kavels is het aantal territoria van deze soorten sterk afgenomen, met name bij de Graspieper. Deze soorten zijn gebonden aan het open duin, zodat de oorzaak van deze ontwikkeling zou kunnen liggen in de afname van de oppervlakte van dit biotooptype. Hierbij kunnen twee mechanismen een rol spelen. Het open duin zou minder "open" kunnen zijn geworden, omdat her en der verspreid struiken zouden kunnen opslaan. Deze ontwikkeling zou zijn weerslag moeten hebben gehad op soorten, die kenmerkend zijn voor een dergelijk mozaieklandschap. Bij twee van deze soorten, de Roodborsttapuit en het Paapje, is inderdaad een sterke achteruitgang geconstateerd.

Een ander mechanisme is het uitgroeien van de struweelzone. Figuur 5 toont de veranderingen van het aantal territoria van enkele karakteristieke struweelvogels. Zowel de Sprinkhaanrietzanger, die sterk gebonden is aan Duindoorn, als de Braamsluiper, een kenmerkende soort voor de overgangszone tussen Duindoorn en Meidoorn, en de Tortelduif, die vooral in Meidoorn voorkomt, zijn in de centrale kavels sterk toegenomen. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de oppervlakte aan struweel in het centrale deel van Berkheide is uitgebreid. Deze toename kan mogelijk worden verklaard uit:

- de rivierwaterinfiltratie: het onnatuurlijke waterregiem en de grote voedselrijkdom van het water kunnen de groeiomstandigheden voor een soort als Duindoorn gunstig hebben beïnvloed;
- terugdringen van de wilde recreatie (6): hierdoor is een einde gekomen aan het doordringen en vernielen van struwelen en het



Figuur 5. Aantallen territoria van acht verschillende soorten broedvogels in Berkheide in de periode 1976 t/m 1985. De zwarte balkjes geven de aantallen in de centrale kavels aan, de witte balkjes de aantallen in de overige kavels.

platlopen van uitlopers;
- myxomatose: deze virusziekte heeft de konijnenstand na 1955 gedicimeerd. Hierdoor is de begraazingsdruk in de duinen sterk afgenomen, zodat uitlopers van struweelvormers konden uitgroeien (7).

Een verdere uitbreiding van de struwelen is waarschijnlijk, omdat gedurende de onderzoeksperiode in totaal ca. 160 ha stuivend duin is vastgelegd met ingeplante Helm en Duindoorn, waardoor de vestigingsmogelijkheden voor struweelvormende soorten worden bevorderd.

WULP

De regulering van de recreatie na 1977 heeft evenwel voor een andere kenmerkende soort van het open duin een zeer positief effect gehad. Bij de Wulp, waarvan algemeen wordt aangenomen dat het een recreatiegevoelige soort is (8), is een spectaculaire toename geconstateerd van 2 broedparen in 1976 tot 32 in 1984 en 1985 (zie ook 9). De wulpen bleken zich bovendien niet alleen in het vanouds rustige deel van Berkheide op te houden, maar vestigden zich ook in het voorheen drukke gedeelte.

VOGELS VAN HOOG STRUWEEL EN BOS

In Berkheide wordt tot op de dag van vandaag zeer intensief gejaagd. Als gevolg van de haat jegens kraaiachtigen bij de vorige jachttopziener was het aantal territoria van de Ekster tot 1978 erg laag. In een straal van ca. 1 km rond de jachttopzienswoning huisde geen enkel paar. Nadat in 1979 het jachttoezicht in andere handen was overgegaan, is het aantal territoria van de Ekster sterk toegenomen. Ook bij de Vlaamse Gaai is een toename geconstateerd, terwijl de Zwarte Kraai vanaf 1980 serieuze pogingen in het werk stelt om zich definitief als broedvogel te vestigen. Als gevolg hiervan komen in het gebied steeds meer oude nesten beschikbaar voor Torenvalk, Ransuil en in de toekomst mogelijk de Buizerd (10). Mede hierom wordt de toename van de kraaiachtigen door de Werkgroep positief beoordeeld.

BEHEERSAANBEVELINGEN

In het voorgaande zijn enkele ontwikkelingen in de broedvogel-populatie geschetst, die waarschijnlijk zijn veroorzaakt door menselijk ingrijpen (waterwinning, recreatie, jacht). Sommige ontwikkelingen, zoals het terug-

lopende broedsucces van eenden en de achteruitgang van enkele soorten van het open duin, vormen een probleem, waarvoor wijzigingen in het beheer oplossingen zouden kunnen bieden. De resultaten van het broedvogelonderzoek geven duidelijk steun aan de wensen van de Werkgroep Berkheide voor het toekomstige beleid, zoals verwoord in een eerder artikel (6). Deze maatregelen zouden ertoe moeten leiden, dat de betekenis van Berkheide als broedgebied voor een gevarieerde en voor duingebieden kenmerkende vogelpopulatie behouden en zo mogelijk vergroot wordt.

Met dank aan Gerrit van Ommering, Albert Salman, Ben ter Haar en Gert Baeyens.

LITERATUUR

1. M.F.H. HUSTINGS, R.G.M. KWAK, P.F.M. OPDAM & M.J.S.M. REIJNEN (red), 1985. Natuurbeheer in Nederland. Vogelinventarisatie. Pudoc.
2. R.M. TEIXEIRA (red), 1979. Atlas van de Nederlandse broedvogels. Natuurmonumenten.
3. H. VADER & F.J. KONING, 1981. Kunstmatige duinmeren als broedgebieden voor watervogels. Watervogels 6(4): 148-159.
4. T.J. VERSTRAEL & G. VAN OMMERING, 1984. Wildschadecommissies doen mee aan hetze tegen de Vos. Duin 7(2): 8-12.
5. Werkgroep Berkheide, in voorbereiding. Vogels van Berkheide.
6. A.H.P.M. SALMAN, 1986. 10 Jaar Werkgroep Berkheide. Duin 9(1): 5-7.
7. A.H.P.M. SALMAN & E. VAN DER MEIJDEN, 1985. De opmars van de Meidoorn in de Wassenaarse duinen. Duin 8(1): 6-10.
8. A.N. VAN DER ZANDE, 1986. Duinrecreatie en broedvogels. Duin 9(1): 9-10.
9. B. TER HAAR & G. VAN OMMERING, 1983. Sterke toename van de Wulp in Berkheide. Duin 6(4): 3-7.
10. W.J. TER KEURS & T.J. VERSTRAEL, 1981. Na 33 (?) jaar weer een succesvol broedgeval van de Buizerd in de Koninklijke Landgoederen "De Horsten" bij Wassenaar. Het Vogeljaar 29(3): 68-69.